

Даран Андерсон

ВАН ГОГОВО УХО ПРОТИВ Р. С. ТОМАСА, ДУХОВНОГ КЛИНТА ИСТВУДА

Р. С. Томас био је доста тога, али забавна особа сигурно није. Имао је наизглед неуклоњив мрк поглед и злослутан изглед, који је – како се често примјећивало – пристајао његовој мршавој грађи као у гробара. Рукоположени англикански свештеник, служио је у парохијама у мрачној унутрашњости и на олујним полуострвима Велса, чији су временски услови и удаљеност одговарали његовој строгој нарави и увеличавали је. Био је љубитељ посматрања птица, много мање људи. Непокајани лудист, у свом дому забранио је електронске апарате и с проповједаонице лансирао дигресивне дијатрибе против телевизора, микроталасних пећница и фрижидера, које је сматрао ђавољом работом. Његови описи Велса би се тешко могли наћи у туристичкој брошури – његова земља је земља инцеста, трулих стрвина и непрестане кише. Упркос томе, убрајао се у националисте, одбијао да гласа за Plaid Cymru јер су признавали енглеску власт, и залагао се за спаљивање викендица чији су одсутни власници дизали цијене потискујући локално становништво са сопствене земље. Његова нарав била је толико опречна, да се чини узгредним да је Р. С. Томас случајно био и један од најбољих пјесника 20. вијека.

„Досегао је далеко као пјесник, усамљеник који се супротставља васељени, нешто као Клинт Иствуд духа“, коментарисао је Шејмас Хини, након што му је пред носом однио Нобелову награду за књижевност (упитно је да ли би је Томас желио, и мала је вјероватноћа да би је комитет заиста додијелио тако експлозивној фигури, без обзира на ужу листу). Хинијев опис пјесника је упечатљив и прикладан. Можете готово видјети Томаса како ћутљиво тумара по велшким брдима (*Госїоде, не бијах кї веїина људи / кад раде, боре се / їију / бијах у зелен шуми, размишљајући мисао до косїи* – „Фарисеј“), како хладним оком гледа на свијет, не безосјећајно већ са горком разговоријетношћу која долази када увидите да се никоме не може вјеровати, чак ни самом себи. Вјечно у сјенци надареног имењака Дилана Томаса, нема лаког прилаза ни пречица да се разумије дјело Роналда Стјуарта, нема радио-драма попут *Пог млијечном шумом*, ни виланела погодних за цитирање, типа: *Не уди* њежан у ову добру ноћ. Покушај да се изађе на крај с његовим *Сабраним їјесмама*, великом каменом плочом од књиге, застрашујући је задатак, као једно од оних спиритуалних уточишта гдје се плаћа да би на дневној основи били изглађивани и бичевани у потрази за трансценденцијом. Напротив, кратки прасак његових стихова најбољи је начин да се процијене њихови громогласни ефекти.

Р. С. Томас је презирао Велс, или се бар тако чини када читамо његову поезију. Па ипак, он је могао презирати Велс као *свој*. Као што је црна рупа производ звијезде која имплодира, нихилист је романтик који је имплодирао, усисан у мизантропију пуком тежином разочарања. Томас је мрзио Велс јер га је јако волио или је бар волио то што је Велс могао, или требало, да буде, што су двије стране исте медаље. Његова верзија Велса било је мјесто *бриїкої вјеїра* („Човјек и дрво“), чији народ је створен од *їолих скелеїа* („Трудбеник“), а земља *закужена меїиљима и заразном шеїавошћу и гебелим црвима* („Велшка брдска област“). Ту је, даље, и темељно разарање у „Велшком крајолику“: тешко је наћи пјесму тако неприкладно укључену у антологије, која толико обилује љутом погрдом. Видио сам је у пет-шест збирки: штампати је уз пасторалну поезију Спенсера или Језерских пјесника је исто као изложити леш усред такмичења у љепоти. Због овога је невјероватно моћна: то је поезија као ратовање, ријечи као оружје, Томасова величанствена жуч и ватра прште из сваког слога док посматра своју родну земљу:

*Крїа од реликаїа,
Вјеїром наїрижене куле и дворци
Са лажним духовима;
Каменоломи и рудници шїо їруну;
Немоћан народ,
Болешљив од родоскрвнућа,
Трїа леш једне сїаре їјесме.*

Томасова замршена мрежа националног осјећања није нигдје очигледнија него у пјесми „Свештеник свом народу“, урнебесно оштрој полемици са проповједацице (*брїани, блудници, Велшани / с вашим овцама и вашим свињама и їонијима, вашим знојавим женкама / како сам вас само мрзио...*) против својих земљака, против сопствене

цркве и себе самог и читавог буђавог свијета. Па ипак, ту је и непогрјешиви наговјештај привржености, закопан под археолошким наслагама пркоса, али и даље присутан. По Томасу, стид је оно што је Велс задржало као покорену нацију. Грдио је земљаке што су наводно заборавили право на самоопредјељење, што су се продали и отишли, стално је инсинуирао да су Велшани сами криви што су прихватили да буду колонизовани: *џурају наш језик / у њроб који смо му сами искојали* („Вјештачка језера“). Ипак, чак и ова сурова пјесма указује на мрачну, магичну страну Велса: *има крикова у ноћној џмини / кад мјесецу сове одговарају / и џсџих засједа сјенки / џриџајених у куџовима џоља*.

Као Велшанин, Томас је био гомила противуречности, али био је истински родољуб. Не због тога што је сматрао енглески естаблишмент филистарима (иако сигурно јесте, исмијавајући *џворке / које не иду никуда; одликовања / и злаџни шириџи; џодишња џризнања годијељене од владе* и демократију која је *наџојница / коју боџџи и џлемениџи дају / за ваше џоџвовање*); или пак што је с наклоношћу гледао на Велшане (иако јесте говорио похвално да су *оџџре / косџи и ума окренуџоџ / као нож џроџив нас, „Исељеници“*). Чињеница да је критиковао Велс чак више од његових непријатеља, наизглед парадоксална, издваја га као истинског родољуба. Вјеровати да се не може вољети и мрзјети нешто у исто вријеме је илузија, заостатак манихејске филозофије засноване на дуализму или/или, добро/зло. Може и дешава се. Јер чини се да је право звање родољуба да избјегне самозадовољне шовинистичке претпоставке које држе земљу у мјесту, и да је сагледа јасно и продорно, као да посматра рендгенске зраке душе те нације, те да се потруди да то без милости и каже, како би могло доћи до промјене на боље. Ово вјеровање везано је за фалибилизам и Сократов метод, по ком свако убјеђење мора бити преиспитано и исклесано у прави облик, и оно важи не само за Томаса него за многе друге ауторе (Џејмс Џојс је раније сажео овај позив: „да искујем још нестворену свест свог народа“).¹ То је мало привлачан и незахвалан задатак, али је од живог значаја.

Ма колико да је веза с његовом земљом била сложена, Томас је био њен силан заступник. Јадао се због тога што су му одузели језик: Енглеско, што си учинила да направиш од говора / мојих очева странца на мојим уснама („Древни језик“). Научивши велшки прекасно, савладао је језик Владара, да га користи против њих (као Џојс и Вајлд прије њега). Изнад свега, настојао је да одоли покушајима да се старосједиоцима наметне културна амнезија, и да пробуди оно што је заборављено. Проф. М. Вин Томас назвао га је „провокатором велшке савјести“, оним ко поставља тешка питања, који проузрокује бол и открива сакривене ране / историје у лагодном тијелу („Родољуб“), јер Томас је знао да је то једини начин да се нешто покрене и започне промјена. Била су потребна очајна средства.

Томас је усредоточио своја осјећања на једног лика, Јага Продерха, сељака чији примитивизам (или реализам) Томас презире (има нешто страшно у празнини његовог ума), али чијој одлучности и способности за опстанак Томас не може а да се са завишћу

¹ Наведено према Џемс Џојс, *Порџреџ умеџника у младосџи*, прев. Петар Ђурчија, Просвета, Београд, 1991, стр. 247. (Прим. џрев.)

не диви (запамтите га, онда, јер и он, исто, је ратни побједник / који опстаје попут дрвета под радозналим звијездама). Ето човјека снажног, древног и нијемог као гранит, у поређењу с нама из смијешног постмодерног свијета, шупљим људима, људима од сламе, како нас је Т. С. Елиот описао. Продерх је човјек који се држи на дистанци од вјештачке патине цивилизације која нас раздваја од земље и смрти (на нашу корист и штету). Прогањан овим архетипом, Томас му се стално враћа (више од двадесетак пута), понекад као мети за његов бијес, понекад ради мало утјехе (Јеси ли икад био млад, Продерх. ...?, Добро си ме служио, Продерх). Каткад Јаго одговори: Ја сам Продерх. Опростите. Не знам / о чему причате... („Инвазија на фарму“). Томасов суд о свом створу стално осцилује. Његове мисли су бојиште. У једној пјесми је великодушан, у наредној неумољив, понекад обоје истовремено. У „Афинитету“ пакосно напада читаоца (и кроз њега, самог себе) као неког ко није у стању да суди о усамљеном земљораднику, ко не може понудити бољу алтернативу: Испретурај по лобањи, извуци ладице / које труну у прашини твога срца, и што имаш да даш / да обогатиш његов дух или начин живота? Премда је заједљив и непостојан, страст са којом Томас маше својом поетском кџсом је сама по себи окрепљујућа усред уређеног грмља великог дијела његових и наших савременика.

Битна ствар код Продерха је што је неизмијењен, неискварен модерним свијетом и свом његовом ноншалантношћу и слабостима (као што је Томас показао у љутитом „Сељаку“). За разлику од нас, никад није био одвојен од земље, од годишњих доба, од природног процеса умирања. Продерх не пати ни од какве неурозе. У одређеном смислу, он је производ Томасове крајње одбојности према модерном свијету. *Преко вјеровања / и ремек-дјела наши ѿочкови ѿрелазе*, Томас задиркује у пјесми „Без одговора“. У „Младим и старим“, исмијева летјелицу која покушава да „припитоми огромно небо“. Томас је био сумњичав, чак и сујевјеран, кад се радило о електричној струји, масовним комуникацијама, материјализму, свим спољашњим одликама наводног напретка, и вјеровао је да нас је он не само удаљио од суштинских истина већ да је створио нови, сопствени пакао. Обећавајући неку далеку Утопију, научници, *с рукама ѿуним / дарова који унишћивају* („Огњиште“), довели су нас до *нуклеарне зиме* у „Формули“ и *силиконских анђела* „Јутарње серенаде“.

Исто тако, рекло би се да претјерано рационална објашњења о природи свијета никад не доносе утјеху, након што сведу *живоћ на чворове и молекуле / шћио огдијају се од чворова и молекула* („За послом“). Такво виђење свијета не узима у обзир људску душу: *у мени нема ничеј / сем ћелија и хромозома / шћио чекају да зачну хромозоме / и ћелије* („Браво!“). Томас је једнако немилосрдан спрема капитализма: у „Испитивању“ говори о злу које су починиле финансије, о *разореним износима на рачуну и изливу цифара*. У „*Eheu! Fugaces*“ и даље прекоријева свијет у ком *Лорка / је био недужан и умро је / млад, док је Франц, аустријски / цар... ѿреживио / да сћавља ѿшћисе / на ѿрновиће сћоразуме*. У Томасовом свијету, као у овом нашем, кротки никад нијесу наслиједили земљу, како је Христ обећао, и мада је требало да преузмемо ствари у своје руке, нијесмо никад. Искупљење је увијек било одложено.

Томасов однос са Богом био је натегнут. Отворено је то признавао: *Има шренућиака / кад се црни мраз ухваћи ѿо / чишавом бићу, и срце / у свом једином звонику виси*

нијемо („Звоник“). Док читамо његова дјела наједном увиђамо изванредну чињеницу да је пред нама свештено лице које понекад не вјерује у Бога: *Да ли се Бој овђе скрива / од моје ѿошраіе?* („У цркви“). Слика одсутног Бога се стално враћа: *неће више доћи / на наш мамац* („Празна црква“), *Пушћам снимак / њејове шућње ојей / и ојей самом себи* („Ревизија“), *Молићиве ѿоућ шљунка / бачене у ѿрозор / неба* („Народна приповјетка“). Ово је Бог који не одговара; па ипак, то није ни издалека свештеникова најподругљивија оптужба против свог творца. У „Бургосу“ је осликао божанство као паразита: *без сјенке као Бој / који је ѿу земљу сћворио / и сад сиса њену крв*. У „Одјецима“, хришћански Бог је чангрисав: *Својејлавосћ њејовој одбијања да одговори / разјарила ја је*. У „Острву“ Томас нам даје суровог, злонамјерног Бога: *И Бој рече, ѿдоћи ћу цркву овђе / и учинићи да ме овај народ обожава / и нанијећи му сиромашћиво и бол*.

Неортодоксан до самог краја, Томас је признао у интервјуима да би га прије пар вијекова Инквизиција осудила као јеретика, успут наговјештавајући да је и сам Христ својевремено био пјесник и јеретик. Може се рећи да је сам чин писања јеретичан, у смислу да се сва велика књижевност напаја сумњом, и преиспитује догме, доктрине и непогрјешивост. Томас није био монах да се затвори и завјетује на ћутњу. У односу на вјеру, као и на националност, био је рођени изазивач невоља. Он доводи то до логичног закључка и слиједи јеретичку истину у језгру белетристике, чињеницу да је писац привремена замјена за Бога, узурпатор, творца свјетова, и изричито се представљао тако у „Стварању“: *и кад сам ја најравио / сћао сам ја ојремаћи / ѿо свом укусу: ѿрво маховина ја заћим ѿрава...*

У почетку, изгледа, Томасова Библија била је само Стари завјет, свијет сумпора и огња гдје је Каин убио брата, Лотова жена је постала стуб соли, а Јов је бескрајно на мукама (можете замислити како се све ово догађа у искомском шипражју и по планинама Томасовог пејзажа). Јемство љубави, спасења и правде за сиромаше које Христ нуди изгледа, у најбољем случају, као опсјена. У најгорем, нада је у овој земљи готово клетва, увреда, која лажним изгледима за спасење чини живот још тежим за издржати: *а у књизи коју сам ѿрочићо / Бој је љубав. Ал' кад ѿдоинем ѿојлед, не изіледа ми / ћако* („Који“). Пророк у правом смислу те ријечи (тј. глас из пустиње), Томас је бјеснио против неправде и против Божјег ћутања и недјелања, и то га је понекад доводило у стање да у све сумња. *Најусћио сам / своје ѿеорије, лакше увјерења / вјеровања. Нема ојраде да се / за њу ухваћим, признаје у „Равнотежи“*. У „Прекамбријуму“ јадикује: *оно шћо ми ћреба / сада је вјера да ми омојући да нећремице узвраћим ѿојледима / искежених лица ѿацијенаћи ове луднице*. Вјера, за Томаса, није била нешто што напросто имамо већ нешто за шта, и са чим, се треба борити – хладна, неухватљива и удаљена као звијезде.

Неиспуњеност у сржи његовог бића начинила је можда од Томаса ову заједљиву особу, пуританског проповједника, али исто тако, на неки начин, и великог пјесника. Она добрим дијелом објашњава скоро потпуни песимизам у његовом опусу, али и његове адуте. У „Сеоском дјетету“, посматра пустош сељачког живота: *и ћако ће дани одлуњаћи у мјесеце и мјесеци у јодине... кућу која се расіага, и шайћаче на сћејеницама* (што подсећа на француски израз „L'ésprit de l'escalier“, трен када вам падне на памет савршен одговор али је прекасно да га употребите). Живот се одлаже, мудрост при-

стиже прекасно и нешто друго заврши на мјесту живота: губљење времена, бескрајни циклус рутине.

Оно што је ван сваке сумње је да је Р. С. Томас био пјесник измучен песимизмом. Није то била инерција као у депресивних људи. Слутимо да је његов песимизам био тако свеобухватан да би радо инсценирао сопствени Сумрак богова из свог велшког склоништа да је могао, јер тајно је хилијастичку жељу да оконча све са тутњем а не цвиљењем. Она је присутна у Тумовој отегнутој трагедији у „Ваздушном гробу“; у туробном „Млину“ (*Мрвио је мене*); невјероватној али морбидној „Смрти једног сељака“ (*Сјећам се исџо и заробљеној вјеџира / који кидео је завјесе, и учесџане / хисџерије џодивљале свјеџлосџи на џоду*); у ремек-дјелу удаљености и смрти, „Ивансу“ (*Која осџавих насуканој на џросџраној / И самоџној обали њеџове џуробне џосџеље*); у „Упознајте породицу“, гдје нам представља Џона Првог, Џона Другог итд. (*Видео си већ џо лице / како се наџиње из мрачне џрошлосџи / измучено у џуџом вихору мисли*) и у његовом можда најбољем дјелу, патвореној „На фарми“. Постоје ствари суморне као гледање конгреса Младих Торијеваца, рецимо, или наслови *Дејли мејла*, али нико не може надмашити суморност Р. С. Томаса кад је на врхунцу, и на самом дну. У свим овим пјесмама је осјећај превладне клаустрофобије, гушења, и насупротив томе, Томасова неоодољива потреба да нешто уради по том питању, чак и ако то значи све уништити. Још једанпут, посрнули романтик постаје нихилиста.

Понекад је та мржња усмјерена ка самом себи. У „Одразима“, коју су *Manic Street Preachers* штампали на омоту свог једнако мрачног албума *This Is My Truth, Tell Me Yours*, Томас се супротставља фуријама које пребивају у његовом огледалу док стари: *Твоје лице које џриближава се џриџаџељски насџројено / је бијела засџава за коју не маре / нема џримирја са фуријама*. Ова сумња у себе навела га је да наслови своју аутобиографију *Neb*, што значи „нико“ на велшком. Кроз пуку постојаност песимизма, Томас је створио сопствени жанр, Велшку готику. Или, могло би се рећи, сопствену земљу, мјесто начињено од осјећања и слика које му се стално враћају, мјесто самрти, вјетрова, огњишта, костију, сокола, чајника, камења, звијезда, кише, плугова, студени, крви и мора, хобсовско окружење предатора и плијена, гдје је смрт Божија космичка шала на рачун свих нас. Постојаност атмосфере и фигуративног језика неизбјежно чине Томаса подложног пародији и отрцаној сентименталности (*Сјећаш ли се Дејвиса? Умро је, знаш?...*), али иако би било лако склопити пјесму од коцака које је он користио, ниједна од њих не би знала испоручити изненадна открића и жаоке као што то чини посљедњи стих пјесме „На фарми“.

Иако је Томасова дјела лако оптужити за загушну негативност и дубоки недостатак смисла за хумор, ипак је могуће наслутити тренутке љепоте и истине кроз напуклине: *воћњак звијезда у неисџеџим крошњама ноћи („Сеоско дијете“); џромо би џодџао руку / и њежно оркесџар / звјездица џочео би / да свира џрве џакџове / ноћне уверџире („Диригент“); Лосос који лежи у дубинама Лин Лифона / џоџајно као мисао у џамном уму (из „Древних становника свијета“, која је оставила утисак на Теда Хјуза)*. Понекад су љепота и туробност испреплетане: *каменоломи сиве кише („Валтер Лаиварк“)* или *рушевине неба, изнуџра изџореле од ваџре / џозној сунца, џџо још увијек џиња („Најамник“)*.

Овај осамљени пјесник није потпуно интелектуално острво. На примјер, одао је сладуњав омаж Вилијаму Батлеру Јејтсу (*зайањујуће / и лавиринтске сџазе њејовој нейробојној ума*), који признаје одређену сродност, али и дистанцу (*сувише сџидљив ѓред њејовим ѓрезривим ѓњевом / да се дрзнем ѓробийи ѓтамне, недокучиве наочаре*). Као пјесник, Томас се обраћа Канту („Зелене категорије”), Шелију („Пјесма док година се мијења”), Валасу Стивенсу, Дегау, Пикасу и многим другим сликарима. Проналази сродне егзистенцијалистичке душе у Сјерену Кјеркегору и Достојевском преобраћеном пред стрељачким стројем (дубоко је размишљао о загонетки Ивана Карамазова). У „Укусу” Томас чак и даје кратак преглед оних којима се диве и које је отписао из редова књижевних великана: *Драјдена нијесам ѓодносио / ни ѓрефињено брајѓоуби-сџво / Поуѓа*.

Повремено, Томас би утекао из затвора који је око себе подигао садржином својих пјесама, као када је измаштао бродолом у „Спашеницима”, утваре Индијанаца у „Предсказањима” (*Над изнуѓрицама шѓо су се ѓушиле / видио је ѓрвој бијелца како сѓиже са својим ѓушкама и ѓтамницама*) или слетање на Мјесец у „Астронаутима”. Суочавао се са старошћу са увијек искреном комбинацијом снажне фрустрације и резигнације, као када је настојао да затекне огледала у истоименој пјесми, или када би опако „спустио” амбициозним пјесницима („Непослато”) или се супротставио смртности у срцепарајућем „Браку”.

На концу остаје утисак да је у себи Томас био свјестан тога како су на њега гледали и какав је био, да је имао оклоп, *ѓрву одбрану од маѓеријалној свијетѓа*. „Знање” типично почиње: *након сѓорој ѓровања / и ѓреврѓљивосѓи ѓодишњих доба*, али томе се супротставља: *Поѓишѓен? Јесам ѓавола! / Треба нешѓо више од мрѓивачких кола кише ... да ме смакне са високе ѓране мој смијеха*. Да ли је смијех био упућен себи самоме, нама или животу и смрти уопште, само је Томас знао.

Гусѓи снови збијају се на блијегој му лобањи: како узети мјеру неке ко је написао такав стих? Да ли да му се дивимо, да га сажалевамо или да га се плашимо? Р. С. Томас је био опречан дух. Не да се смјестити комотно у наше мисли, у велшку културу, у теологију или пјеснички канон. У свијету бојажљивих пјесника и неопредјељених људи, то је оно што га спасава. Био је неко кога никад не би могли припитомити, ко се није уклапао и ко је крчио свој пут, и без њега је наш свијет оскуднији.

(С енѓлеској ѓревела **Марија Берѓам**)